

Γ. ΝΤΑΛΙΑΝΗ

**Η
ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ**

Ἀπάντηση
στο Νεοσωβινισμό

Ἀθήνα, Μάιος 1976

Ἡ ἰδεολογία τοῦ πολέμου

Ἀπάντηση στὸ Νεοσωβινισμό

I

Τὸ φαινόμενο τοῦ πολέμου εἶναι μόνιμο στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Τόσο μάλιστα ὥστε νὰ θεωρεῖται ὡς κάτι τὸ «συνηθισμένο» κι' «ἀναπόφευκτη» μοῖρα τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ συχνὴ καὶ κανονικὴ ἐπανάληψη ἑνὸς φαινομένου τὸ ἀνοσοποιεῖ ἀπέναντι στὴν κριτικὴ καὶ τὸ κάνει νὰ φαίνεται ὡς κάτι χωρὶς ἰδιαίτερη σημασία. Ὁ πόλεμος ὡς καθολικὸ διῃστορικὸ φαινόμενο ἔχει γίνῃ σὲ τέτοιο σημεῖο στοιχεῖο τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε ἕνας ἀκόμη πόλεμος νὰ μὴ φαίνεται ὡς κάτι τὸ ξεχωριστό.

Αὐτὴ ἡ μογιμότητα τοῦ φαινομένου τοῦ πολέμου κι' ἡ σύνδεση τοῦ μ' ὅλες τὶς φάσεις τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας τῶν ὀρθολογικοποιήσει κι' ἐξειδανικεύσει. Ὁ πόλεμος, θεωρεῖται, ἀναπόφευκτος γιὰ τὴν ἄμυνα τῆς «πατρίδας», τοῦ «ἔθνους», τῶν «δωμῶν κι' ἐστιῶν». Τὸ νὰ πεθαίνει γιὰ τὴν πατρίδα θεωρεῖται ὡς ἡ ὑπάτη τιμὴ, τὸ ὑπάτο χρέος καὶ καθήκον, ὀξυ κλπ. θεωρεῖται ἐπίσης ἕνδειξη ἀνδρισμοῦ. Ἡ ἰδεολογία τοῦ πολέμου συνιστᾷ ἔτσι τὴν κορύφωση τῆς «ἠθικῆς τῆς αὐτοθυσίας», δηλ. τῆς ἠθικῆς τὴν ὁποία τρέφει ἐπὶ αἰῶνες τώρα ἡ ἐξουσιαστικὴ κοινωνία.

Ἡ πράξη κι' ἡ θεωρία τοῦ πολέμου, μ' ἄλλα λόγια ὁ πόλεμος ὡς πρακτικὴ καὶ ὡς ἰδεολογία ἀποτελοῦν σχεδὸν ἀπακλειστικὸ φαινόμενο τοῦ ἀνθρώπου. Στὴν βίωσφαιρα, ὁ πόλεμος μεταξὺ ὁ α φ ὁ ρ ω γ ε ἰ ὁ ὦ ν, ὡς ἐκδήλωση τοῦ γενικώτερου βιολογικοῦ φαινομένου τῆς δυνάμης, εἶναι μόνιμο φαινόμενο. Ὁ Δαρβί-

νειος αγώννας για τήν ύπαρξη σημαίνει πρώτιστα — όπως απόδειξε ο PETÈR KROPOTKIN στην *Αμοιβαία βοήθεια*, MUTUAL AID — πάλη μεταξύ των ειδών κι όχι μέσα στο κάθε είδος. Η διαπίστωση τούτη έρχεται σέ συμφωνία μέ διαπιστώσεις άλλων. Στόν «Πόλεμο σάν βιολογικό φαινόμενο» ο HUXLEY δείχνει ότι «υπάρχουν μόνο δύο είδη ζώων που κάνουν συνήθως πόλεμο — ο άνθρωπος και τὰ μυρμηγκία. Ακόμη και μεταξύ των μυρμηγκιών ο πόλεμος εξαφανίζεται από μιὰ ομάδα, που περιλαμβάνει μόνο μερικά είδη μεταξύ των δεκάδων χιλιάδων που να γνωστά στην επιστήμη (1). Στόν άνθρωπο και τὰ μυρμηγκία ο Α. KOESTLER προσθέτει τους ποταμούς.

Η ως τώρα ανάλυση μās πρόσφερε δύο στοιχεία που χαρακτηρίζουν τόν πόλεμο σάν φαινόμενο. Εκείνα τής μονιμότητας κι αποκλειστικότητας. Τὰ χαρακτηριστικά αυτά θάπρεπε να νομιμοποιήσουν μιὰ εύρύτερη έρευνα του φαινομένου του πολέμου. Αλλά τούτο δέν συνέβη. Ο πόλεμος δέν μελετήθηκε αρκούντως, τουλάχιστον από τήν σύγχρονη κοινωνιολογία. Η άπολογητική ιδίως πτέρυγα τής τελευταίας δέν πήγε ποτέ παραπέρα από γριφώδεις άφορισμούς του τύπου: «Πόλεμος είναι ή συνέχιση τής πολιτικής μέ άλλα μέσα» (Κλαούζεβιτς).

Που όφείλεται τούτο; Μήπως στο γεγονός ότι ή βία, ή όποια είναι θεμελιώδες γνώρισμα του πολέμου είναι κάτι τó άφωνο; Και τó ότι: «λόγω αυτής τής άφωνίας ή πολιτική θεωρία έχει λίγα να πει για τó φαινόμενο τής βίας» (2);

Δέν φαίνεται ναυαι αυτή ή περίπτωση. Ένω ή επίσημη κοινωνιολογία σιγεί πάνω στο θέμα του πολέμου, είναι τόσο λαλίστατη πάνω σ' ένα άλλο φαινόμενο βίας: τήν επανάσταση. Και τούτο όχι χωρίς λόγο. Ένω ή επανάσταση άπειλει τó Status Quo ó πόλεμος δέν φαίνεται να'χει άφ' έαυτου τέτοια κατεύθυνση. Η σύνδεση πολέμου κι επανάστασης χρωματίζει βέβαια έντονα τόν είκοστόν αιώνα' ώστόσο δέν υπάρχει καμμιά εσώτερη δυναμική στόν πόλεμο γενικά που να τόν οδηγεί στόν να άπειλήσει τήν ύπάρχουσα δομή τής δύναμης.

Κάπου άλλου επομένως πρέπει ν' αναζητηθεί ή αιγή τής

επίσημης κοινωνικής επιστήμης πάνω στο θέμα του πολέμου. Η αιγή αυτή έχει αναμφίβολα τήν πηγή της στην ιδεολογία του πολέμου.

Η επίσημη σιγά, όχι όμως κι ή ιδεολογία. Η φλυαρία αυτής, τής τελευταίας αποδείχνει ακριβώς ότι τó φαινόμενο του πολέμου δέν μένει χωρίς σύνδεση μέ τις καταστημένες δομές τής δύναμης και τήν γενικωτέρη εξουσιαστική δόμηση τής ανθρώπινης κοινωνίας. Η ιδεολογία του πολέμου τόν θέτει πότε στην ύπηρεσία τής θρησκείας, πότε σ' εκείνη τής πατρίδας ή του έθνους, πότε σ' εκείνη τής ελευθερίας γενικά. Η ίδια επομένως ή ιδεολογία αναγνωρίζει έμμεσα τόν συσχετισμό πολέμου κι εξουσίας. Κι εκείνη ή επιστήμη πρέπει να φάξει να δει τι κρύβεται πίσω από τις άφηρημένες κοινωνικές όλότητες, όπως «έθνος», «πατρίδα» κλπ., μ' άλλα λόγια ν' ανατάμει τις ύπάρχουσες δομές τής εξουσίας, ή επίσημη κοινωνιολογία άποφεύγει αυτόν τόν σκόπελο. Η άποφυγή τής έρευνας του πολέμου έχει κατά συνέπεια τó ίδιο αίτιο μέ τήν άποφυγή τής έρευνας του φαινομένου του εξουσιασμού γενικά.

II

Μιὰ έστω γρήγορη ματιά στο όμολογουμένως ένδιαφέρον πολιτικό «θέμα» (3) που λαβαίνει χώρα πάνω στην πολιτική σκηνή τής Ελλάδας αποκάλυπτει ένα στοιχείο που τó συμμερίζονται όλες οι πολιτικές παρατάξεις. Δεξιοί, Κεντρώοι, Αριστεροί και ύπεραριστεροί — μέ τήν περίοπτη εξαίρεση του αντιεξουσιαστικού κινήματος — όλων των άποχρώσεων και συνδυασμών φαίνεται πως συναγωνίζονται στο ποιός να φωνάξει δυνατώτερα τήν πίστη του για τήν «πατρίδα»!

Άποκαλυπτική στο σημείο αυτό ήταν ή συζήτηση στη «Βουλή των Έλλήνων» τής 17ης Απριλίου 1976: Έθνικιστικός ύπερθαυμασιμός άπ' όλες τις παρατάξεις και «πατριωτική» εθιξία ως προς τις «προθέσεις» τουλάχιστον. Ο άγορητής μάλιστα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. κ. Α. Παπανδρέου, ύπερτερώννας όλους σέ σωδινισμό εξήγγειλε μ' αντιιμπεριαλιστικό στόμφο ότι τó «Λίγαίο είναι έλ-

νικό» και διακήρυξε με νεο - Λεωνίδειο ύφος τὸ «Μολὼν λαβέ» τῶν ψηφοφόρων του ὑπὸ τὴν ἡγεσία του φυσικά. Βλέπει μιὰ ἡμιπεριαλιστικὴ συνωμοσία ἐνάντια στὸν Ἑλληγισμό! Ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ΕΔΑ κ. Ἡλιοῦ φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπαφή του μὲ τὸν κ. Κύρκο — πού εἶναι ἰδιαίτερα ἐφευρετικὸς στοὺς ἐθιμικοὺς κινδύνους, ὅπως ἀποδείχνει π.χ., ἡ ὀμιλία του στὴν συζήτηση τῆς «Βουλῆς» τῆς 16ης Ὀκτωβρίου — ἀπέκτησε ἰδιαίτερα εὐαίσθητη «ἐθνικὴ ψυχὴ». Ἔτσι τὸ «ἔθνος» ἀπὸ μιὰ ἔννοια ὑποπτη σὲ σοσιαλιστικὸ κίνημα γίνεται τώρα ὁ κύριος στύλος τῆς «ἀντιδικτατορικῆς ἐνότητος», ἐξορίζοντας σὲ κάποια ξεμοναχιασμένη περικοπή τὴν «πάλη τῶν τάξεων». Ἀπὸ τὴν παράσταση ἔλειπαν τὰ «τρισένοδοξα» Κ.Κ.Ε. Κρίμα γιὰ τὴν ἀντιἡμιπεριαλιστικὴ πάλη πού συμβαίνει νὰ εἶναι καὶ πάλη γιὰ κάποια πατρίδα.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἀρχιμαέστρους τοῦ ἐξουσιαστικοῦ υπερθεϊμάτος, τοὺς ἐκφραστές τῶν μεγαλοκαρχαριῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κατεστημένου, ἤγουν τοὺς κ.κ. Καραμανλῆ καὶ Μαῦρο, ἀπόδειξαν γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ τὴν ἔννοια λέγοντας «πατρίδα» καὶ «ἔθνος». Γιὰ τοὺς τὸ ἑλληνικὸ κατεστημένο, ἀδύναμο ὅπως εἶναι, εἶναι προορισμένο νὰ παίξει ρόλο κομπάρσου. Αὐτὸ σημαίνει πῶς ἡ «Ματρίδα μας» εἶναι ἀναγκασιμένη νὰ γίνει θεραπαινίδα τῆς εὐρύτερης κεφαλαιο—κρατικῆς κοινότητος, καὶ πάνω ἀπ' ὅλα τῆς «Μεγάλῆς Δημοκρατίας».

Ἄς μὴν ἐξαπατηθεῖ κανεὶς. Οἱ κ.κ. Καραμανλῆ καὶ Μαῦρος εἶναι πολιτικῆς ἄλλῆς σχολῆς, καὶ οἱ Παπανδρέου καὶ Ἡλιοῦ ἄλλῆς. Ὅλοι τοὺς ὅμως ἔχουν ἓνα κοινόν: τὴν προστασία τῆς Ἐξουσίας ἀπὸ τίς ἐπιθέσεις αὐτῶν τῶν χαοτικῶν καὶ μηδενιστικῶν πλασμάτων πού ὀνομάζονται «ἀναρχικοί».

Γιὰ ὅποιον ξέρεי ἔστω καὶ πρόχειρα, τὴν ἱστορία τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος, αὐτὴ ἡ συγχορδία δὲν προξενεῖ ἰδιαίτερη ἐντύπωση. Στὸν πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο τὰ κόμματα τῆς «Δεύτερης Διεθνούς» συναγωνίστηκαν τὸνα τ' ἄλλο σὲ πατριωτισμὸ καὶ σὲ ὑπερθεματισμὸ προσφορᾶς στὸν Θεὸ τοῦ Πολέμου. Τὸ «σημικόν» ἔφτασε νὰ συμπληρωθεῖ ἀπὸ κάποιο διαβόητο ἀντικρατιστὴ τὸν περίφημο (κατὰ τὰ ἄλλα) P. A. KROPOTKIN πού πήγε πολλὰ νὰ πεῖ κατὰ τοῦ γερμανικοῦ κινδύνου ἐνάντια στὴν

6

Εὐρώπη καί, κατὰ σύμπτωση, ὑπὲρ τοῦ Ρωσικοῦ ἔθνους. Τὸ προλεταριάτο ὄλων τῶν χωρῶν ἐνώθηκε ὕστερα στὸν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ἐνάντια σὲ «ναζιστικὸ» «φασιστικὸ» ἢ καὶ ἀπλῶς «μυλιταριστικὸ» προλεταριάτο τῆς Γερμανίας, Ἰταλίας καὶ Ἰαπωνίας, ἀντίστοιχα, μέσα σ' ἓνα «ἀποφασιστικὸ ἀγώνια» στὸν ὁποῖον συμμετέσχαν ἀκόμη καὶ τροτσκιστές (4). Κι ὅπως πολλοὶ τρόποι κινήσεως καὶ ἐλέγχου πού μεθοδεύτηκαν κατὰ τὸν πόλεμο χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τὸ παγκόσμιον κατεστημένο καὶ στὴν εἰρηνικὴ περίοδο σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ οὐσιώδη καὶ πιὸ ἐπικίνδυνα παραφερνάλια τοῦ σύγχρονου ὀλοκληρωτικοῦ σύμπαντος, ἔτσι καὶ ἡ ἀποφασιστικὴ ταχύτητα πού ἀποχτήθηκε μέσα στὸν ἀποπροσανατολισμὸ καὶ τὸ χάος τοῦ πολέμου ἐξακολουθεῖ νὰ κυριαρχεῖ σὲ σημερινὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα.

Δὲν θὰ χρειάζεσταν αὐτὴ ἡ ἀναδρομὴ ἂν τὸ παραδοσιακὸ σοσιαλιστικὸ καὶ κομμουνιστικὸ κίνημα δὲν ἐνσάρκωνε κάποτε τίς καλύτερες ἐλπίδες καὶ τὰ ὄραματα τῆς καταπιεζομένης ἀνθρωπότητος. Τί ἀπομένει ἀπ' αὐτὰ σήμερα; Τὰ σοσιαλιστικὰ καὶ κομμουνιστικὰ κόμματα ἔχουν ἐνωσιωατωθεῖ σὲ παγκόσμιον STATUS QUO καὶ καταφάσκουν ἔτσι τὸ σύμπαν τοῦ ἐξουσιαστικοῦ καὶ τῆς καταπίσεως. Δὲν εἶναι μονάχα ὁ ἱεραρχικὸς τρόπος ὀργάνωσης αὐτῶν τῶν κομμάτων, πού τὰ θέτει αὐτόματα ἔξω ἀπὸ τὸ κίνημα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου. Στὸ θέμα τῆς ἰδεολογίας, παρά τὴν συντηρικτικὴ προπαγάνδισι ἐνὸς καθαροῦ «Μαρξισμού», εἶναι ἐπίσης ἐμφανῆς ἡ ἐπίδρασι τῶν ἐξουσιαστικῶν ἀξιών. Εἶναι σωστὸ ὅτι σὲ θέμα τοῦ πολέμου, τὸ ὁποῖο καὶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἄμεσα ἐδῶ, ἡ θέση τῶν κριτικῶν θεωριῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ ἐλευθεριακοῦ σοσιαλισμοῦ — πού συνιστοῦν τοὺς δυὸ κυρίους πόλους τῆς ἀπιδουσιαστικῆς σκέψης — δὲν εἶναι πάντα σαφῆς. Ὡστόσο εἶναι φανερό ὅτι ὁποιασδήποτε πολέμου, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα γνήσιο λαϊκὸ πόλεμο, εἶναι καταδικαστέος γιὰ τὴν τὴν σκέψη.

III

Αὐτὴ, ἡ καταδικὴ τοῦ πολέμου δὲν γίνεται APRIORI καὶ οὔτε γιὰ ἠθικοὺς μόνον λόγους. Γίνεται γιὰτί θεωρεῖται — καί

σωστά — ότι το φαινόμενο του πολέμου, όπως εντάσσεται μέσα σε μια γενικότερη θεώρηση της παγκόσμιας Ιστορίας — Κινοούμενης σε πλανητική κλίμακα είτε από την «πάλη των τάξεων» (MARX-ENGELS) είτε από την αντιπαράθεση Κράτους και Άναρχίας (KROPOTKIN) — αντιστρατεύεται προς την Ιστορική ή τάση για την απελευθέρωση του ανθρώπου από την εκμετάλλευση και την καταπίεση. Ειδικότερα θεωρείται ότι ο πόλεμος — εκτός από το επαναστατικό λαϊκό πόλεμο — εξυπηρετούσε, εξυπηρετεί και θα εξυπηρετεί πάντα συμφέροντα της ολιγαρχίας του πλούτου και της ισχύος εξόδοις του λαού.

Τούτη η γενική θεώρηση των αιτιών του πολέμου συμπληρώνεται από μια ειδική έρευνα πάνω στους πολέμους της καπιταλιστικής εποχής. Σ' αυτή την εποχή, οι πόλεμοι εξηγούνται από την έγγενή ανάγκη οικονομικού και στρατιωτικού επέκτασις του συστήματος (πάλη για αγορές, πρώτες ύλες κλπ.). Ακριβολογώντας, ο πόλεμος δεν είναι έφευρση του καπιταλισμού και του υπερκαπιταλιστικού επέκτασις που συνδέεται έγγενως μ' αυτόν. Όπως έλέχθηκε, ο πόλεμος παρακολουθεί την γέννηση της ταξικής κοινωνίας κι' είναι αναπόσπαστα δεμένος μαζί της. Άλλ' η εξήγηση αυτή δεν είναι παρά άφηρημένη και γενική. Συγκεκριμενοποιείται με την αναφορά στις και την έρευνα των ειδικών συνθηκών της καπιταλιστικής περιόδου.

Στην κριτική θεωρία (5), η κριτική του πολέμου συνδυάζεται με μια ευρύτερη κριτική των κοινωνικών δομών, και συγκεκριμένα με την κριτική των τρόπων οργάνωσης της έθνικης και διεθνούς κοινωνίας. Πρόκειται για τις έννοιες «έθνος» και «πατρίδα», που μέσα στην ιδεολογία του πολέμου διαδραματίζουν ένα ρόλο - κλειδί. Γιατί οι έννοιες αυτές συμβάλλουν αποφασιστικά στην ταύτιση του ατόμου με τους εξουσιαστικούς θεσμούς και τους εκπροσώπους τους (6), που οδηγεί στο γ' άποδεχθή το ρόλο του θύματος ή του θύτη στην αλληλοσφαγή του πολέμου.

Η κριτική του έθνους και της πατρίδας όπως κι όλων των αξιών του εξουσιαστικού παρελθόντος και παρόντος δεν σημαίνει άρνηση της ύπαρξής τους — όπως έσφαλμένα νομίζεται από

σύγχυση με άγνοητες μυστικο - θεολογικές ιδέες — αλλά τονισμό της σημασίας τους για την αναπαραγωγή και διαίωνηση του STATUS QUO.

Έτσι το έθνος κι η πατρίδα δεν είναι άπλες ιδεοληψίες αλλά υπαρκτά κοινωνικά σύνολα άγκυροδοτημένα, χάρη στην ψυχολογική διεργασία της ταύτισης με την εξουσία, στις ένστικτικές δομές του ανθρώπου. Γιαυτό όταν τονίζει κανείς την άφηρημένη φύση των ιδιότητων αυτών (βλ. παρ. 1) δεν σημαίνει ότι τα εξορίζει τελείως στο μεταφυσικό πεδίο, άλλ' άπλως τονίζει την μη υλική, μη σωματική φύση τους. Στην πραγματικότητα, έπιμένως, οι ιδιότητες αυτές ζούν μέσα στις συνειδήσεις, (ή σωστότερα το 'Υπέρ - έγώ) των ατόμων κι' έτσι δοούν σαν γάσαν ζωντανές, υλικές δυνάμεις.

Η ταύτιση με την εξουσία δρίσκεται στην βάση της προθυμίας του ατόμου να πεθάνη για χάρη της. Η ένδοπροβολή της εξουσίας σημαίνει ότι το άτομο αναγνωρίζει την επίθεση ενάντια στην «πατρίδα» του σαν επίθεση ενάντια στον έαυτό του. Αυτή η ταύτιση κι' ένδοπροβολή αναπαράγει στο επίπεδο του έθνικου ατόμου καταστάσεις που διώθηκαν για πρώτη φορά στην πρώιμη παιδική ήλικία στην πατριαρχική οικογένεια. Η ταύτιση με τον πατέρα σαν προσπάθεια λύσης του Οιδιπόδειου συμπλέγματος, σημαίνει ότι το παιδί δεν συγκρίνεται πια μ' αυτόν άφου μπαίνει φανταστικά στη θέση του. Τούτα δεν σημαίνουν ότι ο «πατριωτισμός» κι η «έθνικοφοσύνη» (7) αποτελούν άποκλειστικά χαρακτηριστικά του «πατριστακού» τύπου κι ότι λείπουν τελείως από τον «μητριστατή» (8), δηλ. των τύπων συμπεριφοράς που έχουν σαν κριτήρια πατριαρχικά ή μητριαρχικά πρότυπα αντίστοιχα. Παρόμοιο άποτέλεσμα έπιτυγχάνεται χάρη στην σύνδεση με την μητέρα. Έτσι ο WILHELM REICH υποστηρίζει στο έργο του πάνω στην πολιτική ψυχολογία που φέρνει τον τίτλο «Η Μαζική Ψυχολογία του Φασισμού» (THE MASS PSYCHOLOGY OF FASCISM 1970, σελ. 116: «...το έθνικό συναίσθημα προέρχεται από την προσήλωση στην μητέρα...») την προέλευση του αισθήματος της φιλοπατρίας από το μητρικό σύμπλεγμα. Η παρά-

σταση της πατρίδας σαν μάνας (προβλ. «μητέρα Έλλάδα») ἐνισχύει τὴν ἄποψη αὐτή.

Ἡ παραπάνω ἀνάλυση κρίθηκε ἀναγκαία γιατί ὁ τρόπος, στὸν ὁποῖο λειτουργοῦν στὸ ἀτομικὸ - ψυχολογικὸ ἐπίπεδο οἱ κοινωνικοὶ μηχανισμοὶ ἐλέγχου δείχνει τὴν ἀποτελεσματικότητα αὐτῶν τῶν μηχανισμῶν στὴν περίπτωση κινήτοποιησης τοῦ λαοῦ γιὰ τὸ σφαιγεῖο τοῦ πολέμου. Δείχνει τὸν βαθμὶὸ στὸν ὁποῖο ἡ προσήλωσις στοὺς ἡγέτες λειτουργεῖ ὡς σφαιγεῖο μηχανισμῶν πάνω στοὺς δισταγμοὺς ἢ τὴν προπαγάνδα τῶν εἰρηγιστῶν ἢ τῶν ὀπαδῶν τῆς μὴ βίας.

IV

Ὅποιαδήποτε ἀνάλυση τοῦ φαινομένου τοῦ πολέμου θέτει ἀναγκαστικὰ τὸ γενικώτερο πρόβλημα τῆς ἐπιθετικότητας ἢ σ' ὄρους κοινωνιολογικοὺς τῆς βίας. Ἡ σημερινὴ κοινωνικὰ προσανατολισμένη ψυχολογία καὶ ἰδίως ἡ ψυχανάλυση τείνουν νὰ συγκεντρώνονται πάνω στοὺς κοινωνικοὺς καὶ περιβαλλοντικούς ὄρους τοῦ φαινομένου τῆς ἐπιθετικότητας καὶ ἀγνοοῦν τὴ φυσικὴ ἱστορία του. Ἄλλ' ὅπως τὸ σέξ, ἡ ἐπιθετικότητα δὲν εἶναι ἀπλῶς κοινωνικὸ φαινόμενο: ἔχει μιὰ ἱστορία μέσα στὴ φύση πολὺ πιὸ παλιὰ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία (9). Πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἐπιθετικότητα, δηλ. τὴν ἐπιθετικότητα ποὺ ἀσκειται ἀπὸ τὸ ἄτομο σὲ ἄλλο ἄτομο καὶ ὄχι τὴν ὀμαδικὴ ἐπιθετικότητα, ποὺ ὅπως προαναφέραμε (παρ. I) χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπο καὶ ἀνα—δυὸ ἄλλα εἶδη. Ἡ μελέτη τοῦ φαινομένου τῆς ἐπιθετικότητας ἐνισχύει τὴν θεωρία γιὰ τὴν ἱεραρχικὴ δομὴ τῶν κοινωνιῶν τῶν ζῶων καὶ τῶν ἀνθρώπων, γιατί ἀκριβῶς ἡ ἐπιθετικότητα τίθεται στὴν ὑπηρεσία τῆς ἱεραρχίας. Ἀποδείχεται ἔτσι ὅτι στὰ κοινωνικὰ ζῶα ἔχουν ἀναπτυχθεῖ μηχανισμοὶ ποὺ καναλιζάρουν τὴν ἐπιθετικότητα σὲ τελετουργικὲς ἢ εἰκονικὲς μάχες ποὺ ἔχουν σκοπὸ νὰ καθορίσουν τὴν ἰσχύ τῶν κοινωνιῶν καὶ νὰ τοὺς ἱεραρχήσουν ἀντίστοιχα μ' αὐτὴν (λ.χ. ἡ κοκορομαχία).

Στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία ὑπάρχει μιὰ ὀλόκληρη σειρά μη-

χανισμῶν ποὺ καναλιζάρουν τὴν ἐπιθετικότητα, καὶ καναλιζάρουν τὸν πόλεμο καὶ τὴν βία. Αὐτὸ φαίνεται χαρακτηριστικὰ στὴν διπλή ἠθικὴ ποὺ χαρακτηρίζει τὴς ἀνθρώπινες κοινωνίες. Ἔτσι τὰ ἄτομα τῆς ἴδιας κοινωνίας θεωροῦνται φίλοι ἐνῶ ἄτομα κάθε ἄλλης ὀμάδας θεωροῦνται «ἐχθροί», «ἄπιστοι», «ἀλλοεθνεῖς» κλπ. Ἡ πάλη μεταξὺ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων (ἢ «πάλη τῶν τάξεων» σὲ Μαρξιστικοῦς ὄρους) τῆς ἴδιας ὀμάδας τίθεται ὑπὸ τὴν ἐπιστολή τοῦ «νόμου καὶ τῆς τάξεως», δηλ. τοῦ κράτους ποὺ ἔχει σκοπὸ νὰ προσηλύσει τὰ «ἐθνικὰ συμφέροντα» ἐναντία στὴς ἐπιθέσεις τῶν «ξένων». Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ ἰσορροπία τοῦ τρόμου, ὁ φόβος τῆς ἐπανάστασης καὶ τὸ κοινὸ συμφέρον τῶν ἐθνικῶν κρατῶν νὰ καταπιέζουν τοὺς πολίτες τους, ἔχουν ἀπαμβλύνει ἀρκετὰ τίς, κατὰ τ' ἄλλα ὀξεῖες «ἐθνικὲς» διαφορές, ὥστε ἡ προοπτικὴ μιᾶς «διεθνούς τῶν Κυβερνήσεων» νὰ μὴν ἀποτελεῖ οὐτοπία. Ὁ πλουραλισμὸς τῆς δύναμης γίνεται ἀπλῶς καταμερισμὸς τῆς δύναμης μέσα σ' ἓνα ὀλοκληρωτικὸ σύμπαν.

Ἡ πλανητοποίηση τῆς καταπίσεως γίνεται πραγματικότητα, ὄχι μὲ τὴν ἐννοια ὅτι ἡ καταπίεση ὑπάρχει παντοῦ σ' ὅλο τὸν πλανήτη (αὐτὸ ἴσχυε πάντοτε), ἀλλὰ δημιουργεῖται γιὰ πρώτη φορὰ μιὰ ἀλληλεξάρτηση καὶ ἀλληλοὑποστήριξη τῶν ἐπὶ μέρους ἐθνικῶν καταπιεστικῶν μηχανισμῶν τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς οἰκονομίας (συμμαχίες, πολυεθνεῖς ἐπιχειρήσεις).

Μολαταῦτα οἱ τοπικοὶ πολέμοι ἐξακολουθοῦν. Καταστάσεις ἐντάσεως στὴς σχέσεις μεταξὺ τῶν κρατῶν δημιουργοῦνται συχνά. Ὁ ἐθνικισμὸς καὶ ὁ σωδινισμὸς ἀναδιώνουν ἰδίως σὲ καταπιεζόμενες ἐθνότητες πολυεθνικῶν κρατῶν (Ἴρλανδοί, Ἀρμένιοι, Βάσκοι), ἀλλὰ καὶ σὲ μικρὰ ἔθνη ποὺ σφαδάζουν ὑπὸ ἡγεμονιστικὴ ἐξάρτηση. Ὅ,τι παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον στὴν παρούσα ἀνάλυση εἶναι ἡ σύνδεση ἐθνικιστικῶν διαδικασιῶν μὲ κοινωνικὰ αἰτήματα (10), ποὺ πιθανὸν νὰναι σωστὴ ἀπὸ ἄποψη πολιτικῆς στρατηγικῆς γιατί παίρνει ὑπ' ὄψη τὸ ἀκόμα ἐντονο συναίσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ ἔτσι οἱ ὀμάδες ποὺ κάνουν τὴν σύνδεση βρίσκουν ἀπήχηση στὰ στρώματα τῆς ἀγροτικῆς καὶ τῆς μικροαστικῆς τάξεως ἢ ἀκόμα καὶ στὴν ἐθνικὴ μπουρζουαζία, ἀλλοιώνει ὅμως βαθμιαία καὶ διαδρώνει τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα.

Ἡ στάση τῆς ἀντιεξουσιαστικοῦ κινήματος πάνω στοῦ θέματα τοῦ πολέμου εἶναι σαφῆς καὶ χρυστάλλινη. Δὲν ἀντιτίθεται μονάχα στὸν πόλεμο, γιατί τὸν θεωρεῖ — χάρη στὴν κοινωνιολογικὴ ἀνάλυση ποὺ κάνει — σὰν ἀλληλοσφαγὴ τῶν καταπιεζόμενων καὶ ἐκμεταλλεῶν πρὸς ὄφελος τῶν καταπιεστών καὶ ἐκμεταλλεῶν· δὲν καταδικάζει μονάχα σὰν ἀντιλαϊκὸ καὶ ἀντιανθρώπινο κάθε πόλεμο (11), παρὰ ὁποιαδήποτε ἀντιφασιστικὰ κηρύγματα τῶν κυβερνωσῶν ἔλλτ ποὺ ὀδηγοῦν τὴν ἀνθρωπότητα στὸ σφαγεῖο Ἐντιτίθεται ἐπίσης πλήρως στὴν ἰδεολογία τοῦ πολέμου στὴν περίοδο τῆς εἰρήνης γιατί καὶ ἐξασθενίζει τὴν ἀντιπολεμικὴ ὄραση τοῦ λαοῦ ἀλλὰ καὶ ὀδηγεῖ στὴν θυσία τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ στὸ «ἐθνικὸ συμφέρον» τῆς κυβερνώσας ἔλλτ.

Ὁ πόλεμος — κάθε πόλεμος, καὶ ὁ λαϊκὸς ἐπαναστατικὸς πόλεμος δὲν ἀποτελεῖ ἐξάριση — προϋποθέτει στρατὸ καὶ τὴν ὀργάνωση ποὺ πάει μαζί του. Ἄλλ' ὁ στρατὸς (μαζί με τὴν ἐκκλησία) εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἱεραρχικὸς, ἐξουσιαστικὸς καὶ καταπιεστικὸς θεσμός. Ἡ στρατιωτικὴ ἱεραρχία, πειθαρχία καὶ ὀργάνωση, ἡ χαρακτηριστικὴ στολή ἢ ἐνδοξοποίηση τῆς βίας, ἡ θεοποίηση τῆς ὑποταγῆς, ὁ σαδομαζοχισμὸς καὶ ὅλα τ' ἄλλα παραφερνάγια τοῦ στρατοῦ καὶ ἰδίως ἐνὸς σύγχρονου στρατοῦ, συνιστοῦν τὴν ἀποκορύφωση καὶ τὴν πληρέστερη ἀνάπτυξη τοῦ φαινομένου τοῦ ἐξουσιασμοῦ. Ὁ πόλεμος ὄχι μονάχα προϋποθέτει αὐτὸ τὸν μηχανισμό, ἀλλὰ τὸν ἐνισχύει καὶ τὸν τελειοποιεῖ. Τ' «ἀνώτερα ἰδανικά» στηρίζονται ἔτσι πάνω στὴν κόλαση τῆς ἀπανθρωπιᾶς καὶ τὴν ψυχολογικὴ ἄβυσσο.

Ἔτσι ἡ «φιλοσοφία» τοῦ πολέμου σὰν ἀνθρώπινη ὄραση ἀντιστρατεύεται ὅσο κανένας ἄλλος τομέας τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς τὴν ἐλευθερία, στὴν ὑπηρεσία τῆς ὁποίας ἔχει πεθεῖ τὸ ἐλευθεριακὸ καὶ ἀντιεξουσιαστικὸ κίνημα. Τώρα, εἶναι ἀκριβῶς στὴν ὑπηρεσία αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας ποὺ ἡ ἰδεολογία τοῦ πολέμου θέτει τὴν «πολεμικὴ ἀρετή».

Ἀπὸ ψυχολογικὴ ἀποψη πρόκειται γιὰ ἕνα μανιχαϊστικὸ χασομισμὸ, μιὰ ἀδυσσαλέα σχιζοφρένεια, μιὰ τόσο κραυγαλέα ἀντίφαση, ποὺ γιὰ νὰ δικαιολογηθεῖ ἐπιγοῦνται σατανικὰ κυριολεκτικὰ

στρατηγήματα. Τὸ πάρεμο τῆς ζωῆς, ποὺ κανονικὰ εἶναι ταπεινὸ, στὸ πόλεμο τίθεται ἀκριβῶς στὴν κορυφὴ τῆς κλίμακας τῶν ἀξιών: εἶναι ἀνδρεία, ἡρωϊσμός. Ἀπὸ ἀποψη ψυχολογικῆς φυσιολογικότητας, ἡ ἀντίδραση σ' ὅ,τι λαβαίνει χώρα στὸν πόλεμο θάταν νὰ χαρακτηριστῆ σὰν «ἀναγκαῖο κακό», κακό μετὰ τὰ ἴδια τὰ κριτήρια τῆς κατεστημένης ἠθικῆς (12). Ὁχι μονάχα δὲν σημαίνει αὐτὸ ἀλλὰ ἡ ἴδια κλίμακα τῶν κατεστημένων ἀξιών ἀναστρέφεται, καὶ δλόκληρος ὁ μηχανισμὸς τῆς κατεστημένης ἰδεολογίας ἐπιστρατεύεται γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῆς πολεμικῆς δράσης, τούτη τώρα θεωρεῖται σὰν ὑπατὴ ἐκφραση κοινωνικῆς εὐθύνης, ὄχι μονάχα γιὰ μάχιμους ἄντρες, ἀλλὰ καὶ γιὰ γυναῖκες (13) καὶ παιδιὰ. Ἄλλ' οἱ τύψεις δὲν λείπουν τελείως. Δὲν εἶναι μικρὴ ἡ θυσία σὲ δάρος τῶν ἰδίων τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ (14), ποὺ ἀναγκάστηκε νὰ κάνει ὁ Χριστιανισμὸς, ὅταν στὴν πορεία τῶν αἰώνων μεταβλήθηκε ἀπὸ «θρησκεία τῆς ἀγάπης», σὲ «πολεμικὴ θρησκεία», καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἀντίστοιχα ἀπὸ ἄνθρωποι ποὺ γύριζαν καὶ τὴν ἄλλη παρεια σὲ «στρατιῶτες τοῦ Χριστοῦ» ἐνάντια στοὺς ἄπιστους.

VI

Τελικὰ θάπρεπε ν' ἀναφερθοῦμε μέσα σὸ πεδίο τῆς παρουσίας ἀνάλυσης στὸ πῶς ἕνας λαϊκὸς ἐπαναστατικὸς πόλεμος θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηρηχθεῖ ἀπὸ τὸ ἀντιεξουσιαστικὸ κίνημα καὶ ταυτόχρονα ν' ἀποφευχθοῦν οἱ θανάσιμες ἀντιφάσεις ποὺ κλείνει μέσα τῆς μιὰ τέτοια στάση. Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι κάθε ἐπαγίαση — καὶ τὸ ἀντιεξουσιαστικὸ κίνημα εἶναι ὑπὲρ τῆς ἐπαναστατικῆς μεταβολῆς σὰν ἀντιπολιτικὸ κίνημα—δὲν περνάει ἀναπόφευκτα ἀπὸ τὸ στάδιο τοῦ ἐμφύλιου πολέμου. Ἀλλὰ στὴν περίπτωση ποὺ αὐτὸς ἔρχεται πράγματι, τότε δὲν διακυβεύεται μονάχα ἡ ἴδια ἢ ἐπανάσταση ἀλλὰ διαδρώνεται σὲ σημαντικὸ βαθμὶ ἀπὸ ἐξουσιαστικούς καὶ αὐταρχικούς θεσμούς — ὅπως ὁ στρατὸς. Πρόκειται φυσικὰ γιὰ ἕνα ἐπαναστατικὸ στρατὸ — ἀλλὰ ποῖος στρατὸς μπορεῖ νὰ ὑπάρξει χωρὶς ἱεραρχία καὶ πειθαρχία στὶς διαταγὰς τῶν «ἀνωτέρων;» Σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση μετὰ ἄνευ ὄρων ὑποστήριξη θάταν διαδρωτικὴ καὶ ἀντιφατικὴ. Θάπρεπε νὰ γίνει

προσπάθεια για την διατήρηση της αυτοκυβέρνησης του λαού και στην πολεμική περίοδο ώστε άμεσα μετά τον πόλεμο να μπορέσει το λαϊκό κίνημα ν' αναλάβει από την αναπόφευκτη υποχώρηση και τα πλήγημα. 'Αλλά το παρόν πρόβλημα συνδέεται με την γενικότερη θεωρία της επανάστασης και στο σημείο αυτό δεν μπορεί να διωχθεί παραπέρα.

"Ένα άλλο ενδιαφέρον σημείο που τίθεται είναι εκείνο της κινητοποίησης όλων των ειρηνιστικών, αντιπολεμικών δυνάμεων (άκόμη και των οπαδών της μη βίας, καθώς και διάφορων θρησκευτικών αιρέσεων που, πιστές σε κάποιο δόγμα, αντιτίθενται στο πόλεμο, όπως είναι π.χ. οι «μάρτυρες του 'Ιεχωβά») για την αποφυγή, ή, έστω, την ελάχιστη δυνατή υποστήριξη σ' έναν έθνικιστικό πόλεμο. "Όταν έκραγει ο πόλεμος είναι πολύ άργα. 'Αλλ' όταν τα νέφη συσσωρεύονται, το παγκόσμιο αντιεξουσιαστικό κίνημα κι ιδιαίτερα το κίνημα στις άμεσα ενδιαφερόμενες χώρες έχει μια θαυμάσια ευκαιρία ν' ακολουθήσει μια γνήσια επαναστατική γραμμή, όταν οι «σοσιαλιστές» και «κομμουνιστές» των διαφόρων αποχρώσεων θα συναγωνίζονται μεταξύ τους για το ποιός θα δείξει την πιο «πατριωτική» διαγωγή.

'Αλλά δεν πρέπει να ξεχνάμε ή να υποτιμάμε την έθνικιστική αντίδραση. Παρ' ό,τι μέσα στην σύγχρονη μαζική βιομηχανική κοινωνία των μεγαλουπόλεων, όπου οι παραδοσιακές αξίες μιας μικρής, αγροτικής κοινότητας φθίνουν, ο έθνικισμός αφήνει εύρεα στρώματα του λαού άθικτα, ωστόσο ή επιρροή της επίσημης ιδεολογίας, ιδίως στην μικραστική τάξη κι ώρισιμένα στρώματα της εργατικής τάξης, που έχουν απορροφηθεί από το σύστημα, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται.

'Αλλ' ο κίνδυνος δεν προέρχεται από δω μονάχα. Προέρχεται κυρίως από την κυβερνώσα έλίτ που δεν μπορεί ν' απαρηθεί την ιδεολογία του έθνικου κράτους χωρίς να υπονομιεύσει την κυριαρχία της.

(1) 'Αναφέρεται από τον Arthur Koestler, στο the Ghost in the Machine, 1975, Pkador, σελ. 302:

(2) Hannah Arendt, On revolution, Pelikan Books, 1973, σελ. 19.

(3) 'Η προσπάθεια να έρμηνεύσει κανείς την πολιτική σαν θέαμα δεν άρχίζει με τον Γκυ Ντεμπόρ και την «Κοινωνία του θεάματος». Μια άρχή ήδη είχε κάνει ο Μακ στην «Δεκάτη 'Ογδόη 'Ομιχλώδους (Brumaire) του Λ. Βοναπάρτη».

(4) Βλ. την προσούρα του Α. Στίνα «'Εργατικά κράτη», «εργατικά κόμματα» και το άπελευθερωτικό κίνημα της εργατικής τάξης, Διεθνής Βιβλιοθήκη, 'Αθήνα 1966.

(5) Βλ. όρισμό της θεωρίας αυτής, Βασικές έννοιες της κριτικής θεωρίας, 'Εξουσιασμός κι έκμετάλευση, «Λόγος» άρ. φ. 4.

(6) 'Η ταύτιση με τους εξουσιαστικούς θεσμούς και τους εκπροσώπους τους δεν σημαίνει ότι υπάρχει πάντα ταύτιση με κάθε πρόσωπο που τους εκφράζει. 'Υπάρχει μια «ιδεώδης εξουσία» κι ένας «ιδεώδης εξουσιαστής». 'Ετσι λ. χ. το σύνθημα «φασίστα Γκίκα παραιτήσου» δεν σημαίνει καθόλου άπόρριψη της εξουσίας αυτής καθ' έαυτής, αλλά μόνο της κακής εξουσίας και του κακού εξουσιαστή. 'Αν ο κ. Γκίκας άντικατασταθεί από κάποιον κομισσάριο, τότε τα πράγματα αλλάζουν.

(7) 'Ενώ ο πρώτος όρος είναι γενικός και παγκόσμιος, ο δεύτερος είναι άποκλειστικά έπινοημένος από την ελληνική αντίδραση. Κρύβουν όμως μέσα τους την ίδια κι' άπαράλλαχτη στάση μυαλού.

(8) Σύμφωνα με την όρολογία του Gordon Rattray Taylor, Re-think, Pelican Books, (1972), 1974, κ. 2.

(9) 'Απ' αυτή τη σκοπιά ξεετάζει την έπιθετικότητα, ο Konrad Lorenz, On Aggression (1963), (άγγλ. μετ.), 1973, University Paperbacks, κεφ. 1.

(10) Χαρακτηριστική περίπτωση είναι ο κοινωνικο - έθνικός άγώνας στην Κίνα. Βλ. Maurice Meisner : The Chinese Communist Revolution, στο Revolutions a Comparative study, ed. L. Kaplan, Vintage Books 1973.

(11) 'Εκτός όπως είπαμε από 'να γνήσιο λαϊκό επαναστατικό πόλεμο.

(12) Πρβλ. τον χαρακτηρισμό της κυβέρνησης σαν αναγκαίου κακού από τους ίδρυτές πατέρες της 'Αμερικανικής Δημοκρατίας, που παραδέχονταν έτσι, έμμεσα, ότι ή βία, στην όποία σε τελευταία άνάλυση μετουσιώνεται το κράτος, είναι μια ήθικά άποδοκιμαστέα ανθρώπινη δράση.

(13) Πρβλ. την «γυναίκα της Πίνδου».

(14) «'Αγαπάτε τους έχθρους ύμών» κλπ.

Η μπροσούρα αυτή βρέθηκε πριν αρκετά χρόνια στα ράφια του αναρχικού βιβλιοπωλείου της Αθήνας «Διεθνής Βιβλιοθήκη». Ο συγγραφέας, ανάμεσα στα άλλα, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70 μετέφραζε στα ελληνικά διάφορα κείμενα και βιβλία των εκδόσεων «Διεθνής Βιβλιοθήκη» και «Ελεύθερος Τύπος». Έκτοτε, όμως, χάθηκαν τα ίχνη του. Εμείς εδώ επανεκδίδουμε την μπροσούρα αυτή, σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων, τόσο για την ιστορική της αξία, όσο και για να δούμε πώς κάποιοι αναρχικοί σχεδόν 30 χρόνια πριν, αντιμετώπιζαν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Η (επαν)έκδοση αυτή έγινε τον Ιούλιο του 2002, στη Μεμβούρνη, από το «Ούτε Θεός-Ούτε Αφέντης».